

Лілія Сушенцева,
докторант Інституту ПТО
АПН України

ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ ВИПУСКНИКА ПТНЗ ЯК ВИМОГА СЬОГОДЕННЯ

В умовах реформування економіки України та виникнення ринку праці різко зріс попит на кваліфікованих робітників, які б були спроможними швидко, без періоду адаптації та стажування, виконувати специфічні професійні завдання і бути готовим до перенавчання, підвищення кваліфікації і, навіть, до зміни професії.

Практика останніх років свідчить, що в сучасних соціально-економічних умовах, що склалися в Україні, педагогічна наука не може лишатись сторонньою щодо питання підготовки професійно мобільних кваліфікованих робітників. Адже сучасний ринок праці вимагає підготовки саме таких робітників, які б були готові до конкурентної боротьби за робочі місця.

Серед комплексу складних проблем, пов'язаних з підготовкою конкурентоспроможного на ринку праці робітника, однією з винятково важливих є формування професійної мобільності в учнів професійно-технічного навчального закладу.

Метою статті є розкриття важливості проблеми формування професійно мобільного випускника професійно-технічного навчального закладу.

Комплексна механізація й автоматизація виробництва ведуть до підвищення в змісті праці робітників ролі складних функцій, пов'язаних з розумовими, творчими зусиллями (розрахунок, контроль, керування, технічне обслуговування машин і механізмів, спостереження за технологічним процесом), які звільняють їх від фізично важких і механічних операцій.

Вивчення науково-педагогічної літератури і практики професійно-технічної школи дозволило виявити існуючі сьогодні суперечності між

потребою у підготовці професійно мобільного випускника професійно-технічного навчального закладу, здатного адаптуватися до швидкоплинних змін умов праці і життєдіяльності та недостатньою розробленістю цієї проблеми у професійній педагогіці та практиці.

В умовах науково-технічної революції не тільки істотно змінюється співвідношення між фізичною і розумовою працею, але й змінюється внутрішня структура цих основних видів суспільної праці, відбувається їх органічне сполучення і взаємопроникнення практично у всі професії. Одним із основних результатів змін у змісті праці кваліфікованих робітників є розширення сфери чинності закону зміни праці. Раніше він обумовлювався головним чином диференціацією праці на дрібні, часткові функції виробництва і реалізовувався переважно у вигляді послідовного переходу робітника з однієї ізольованої ділянки на іншу, з однієї галузі в іншу зі зміною при цьому роду діяльності, характеру праці, професії. На сучасному етапі розвитку суспільства зміна праці визначається в значній мірі інтеграційними процесами і проявляється в паралельному або послідовному виконанні робітником різних функцій на одній і тій же або спорідненій за технологією ділянці виробництва. Тому професійно-технічній освіті сьогодні відводиться особлива роль – підготовка професійно мобільних кваліфікованих робітників. Співзвучність нашій думці ми знайшли у дослідженнях відомого американського вченого М. Ноулза, який ще наприкінці минулого століття вже говорив про те, що головним завданням сьогодення є “виробництво компетентних людей”, спроможних використовувати свої знання на практиці, у змінених ситуаціях та здатних до самонавчання упродовж всього життя [22]. Підтвердження цьому ми знаходимо й у наукових працях одного з найвидатніших методологів професійної освіти сучасності О.М. Новікова, який говорить про те, що робітник сьогодні повинен бути готовим діяти в умовах високої динаміки ринку праці. Для цього йому необхідно вміти працювати з інформаційними потоками, бути динамічним, здатним аналізувати процеси, що відбуваються в

оточуючому середовищі, буди “легким на підйом”, комунікабельним тощо [14].

Мінливість ринку праці обумовлює орієнтацію професійно-технічної освіти на перехід людей із однієї кваліфікаційної групи в іншу **в цілях** запобігання безробіттю і соціальних потрясінь [5].

Сьогодні кожен керівник та педагогічний працівник професійно-технічного навчального закладу повинні розуміти, що професійна підготовка може вважатися ефективною лише тоді, коли результатом її буде професійно мобільний кваліфікований робітник, який не тільки володіє знаннями, професіоналізмом, високими моральними якостями, а й уміє “діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи ці знання, а також беручи на себе відповідальність за цю діяльність” [19, с.64]. Отже, головною метою діяльності будь-якого професійно-технічного навчального закладу є формування професійно мобільного майбутнього кваліфікованого робітника.

Мобільність є предметом дослідження різних наук (економіки, соціології, психології, педагогіки тощо). Існують різні види мобільності, які проявляються у відповідних сферах життєдіяльності людини- це соціальна мобільність, кар’єрна мобільність, трудова мобільність, професійна мобільність, академічна мобільність, культурна мобільність та ін. Тож, розкриємо кожне із цих понять окремо.

У “Великій радянській енциклопедії” мобільність (від лат. mobilis – рухливий) трактується як рухливість, готовність до швидкого виконання завдань [2, с. 384]. Співзвучне змісту такого визначення мобільності тлумачення С.І. Ожегова, який розглядає мобільність як готовність до швидкого пересування, дії [15, с. 348]. Подібне визначення ми знайшли в “Українській радянській енциклопедії” та “Українському радянському енциклопедичному словнику” [20, 21]. У “Словнику російської мови” (ред. А.П. Євгенєва) поняття “мобільність” трактується як рухливість (здатність до швидкого пересування, переміщення; рухливий) [17]. Тож, у всіх

досліджуваних джерелах поняття “мобільність” тісно пов’язане з рухом, дією, здатністю та готовністю до швидкого виконання завдань.

В економічній літературі під мобільністю розуміється міра здатності фактора виробництва (в даному випадку робочої сили) до переміщення між різними сферами виробництва. Порівняно з іншими факторами виробництва праця робітника мобільна як у географічному, так і в професійному відношенні, але не завжди він готовий переміститись в інше місце або навчатись іншій спеціальності. Тож, мобільність робітника має обмежений характер.

З точки зору соціології, мобільність є спеціальним методом, що досліджує масові пересування індивідів, груп, шарів (професійних, релігійних, класових та ін.), що виникають зі зміною соціально-класової структури та їх взаємозалежність [12].

Здійснючи порівняльний соціально-економічний аналіз ринку праці й зайнятості населення, Н.Г. Мурадян визначає мобільність як засіб адаптації робочої сили, яка підвищує її конкурентоздатність [12]. Тоді як Ю.К. Бабанський під мобільністю розуміє міру широти професійного “поля” діяльності робітника і стійкості (узагальненості) способів здійснення технологічних операцій [1]. Знання сьогодні розглядається як найвища цінність. Це проявляється, перш за все, по відношенню до людини як вільної та творчої особистості, яка реалізує себе протягом всього життя, що означає рух, а значить і мобільність.

Найбільш вивченим у сучасній науці є поняття соціальної мобільності, яке досить широко використовується в соціологічних дослідженнях. Найперші дослідження соціальної мобільності були здійснені П. Сорокіним, який у 1927 році опублікував книгу “Соціальна мобільність, її форми і флуктуації”. Під соціальною мобільністю науковець розумів будь-який перехід індивіда або соціального об’єкта (цінності) , тобто всього того, що створено або модифіковано людською діяльністю, з однієї соціальної позиції до іншої [18].

Однією із форм соціальної мобільності є трудова мобільність, яка породжується уособленням окремих сфер і галузей суспільного виробництва, їх специфікою, що проявляється в особливостях процесу праці: інтенсивності, складності, важливості продукту праці галузі для задоволення різних суспільних потреб. Трудова мобільність є необхідною умовою успіху державних програм боротьби з безробіттям. Вона передбачає готовність та здатність населення до зміни місця роботи, професії, посади, місця мешкання і навіть способу життя в цілому. Процес трудової мобільності для кожного окремо взятого робітника реалізується у формі трудової кар'єри (історія трудового життя індивіда) або кар'єрної мобільності, яка відображає, рух людини у просторі організаційних позицій, які передбачають послідовну зміну функцій статусу, соціально-економічного положення. Під кар'єрною мобільністю розуміють активне просування людини в освоєнні та вдосконаленні способу життєдіяльності, що забезпечує її стійкість у потоці соціального життя [10].

Інтеграційні процеси, що відбуваються у світовому співтоваристві у всіх сферах людської діяльності, торкнулися також і системи освіти. Сьогодні формується єдиний освітній простір, який сприятиме зростанню мобільності учнів та студентів і забезпечить успіх в обраній професії, покращить систему працевлаштування випускників професійних навчальних закладів. Досягненню цієї мети буде сприяти розвиток академічної мобільності учнів та студентів. Академічна мобільність – це одна із найважливіших сторін інтеграції української освіти у міжнародний освітній простір, складний і багатогранний процес інтелектуального просування, обміну науковим і культурним потенціалом, ресурсами, технологіями навчання тощо. Це ще й важливий для особистого та професійного розвитку процес, оскільки кожен його учасник стикається з необхідністю вирішення життєвих ситуацій і одночасного їх аналізу з позиції власної та “чужої” культури. А це розвиває певні якості особистості: уміння обирати шляхи взаємодії з оточуючим світом; здатність мислити в порівняльному аспекті;

здатність до міжкультурної комунікації; здатність визнавати недостатність знання, що визначає мотивацію учіння; здатність змінювати самосприйняття тощо [3].

Ми не можемо залишити поза увагою такий вид мобільності, як культурна мобільність. Ще П. Сорокін вказував, що культурна мобільність – це високий рівень толерантності до сприйняття і засвоєння нових, “інших” зразків і способів трудової поведінки [18]. Це також здатність самостійно, вільно мислити і оцінювати події, здатність до критичного мислення, уміння знаходити нестандартні рішення в нових ситуаціях, уміння передбачити характер і хід змін як у галузі, в якій працює робітник, так і в суспільному розвитку.

Аналіз вимог ринку праці до якості випускників професійно-технічних навчальних закладів показує, що сьогодні потрібен професійно мобільний кваліфікований робітник. Професійна мобільність передбачає володіння системою узагальнених професійних умінь та здатностей їх ефективно використовувати для виконання завдань не тільки в обраній галузі, але й в суміжних сферах виробництва і порівняно легко переходити від одного виду діяльності до іншого.

В умовах швидких змін техніки і технології виробництва професійна мобільність виступає важливим компонентом єдиної кваліфікаційної структури спеціаліста (рамки кваліфікацій). Це дає можливість порівнювати компетенції робітника, які він придбав у процесі практичної діяльності безпосередньо на робочому місці з його конкретним рівнем кваліфікації і подальшим визначенням обсягу і напрямку навчання (підтвердити чи підвищити рівень кваліфікації, або ж набути нової кваліфікації). Рамка кваліфікацій є складовою національної системи кваліфікацій країн Європейського Союзу. Наявність такої системи сприяє розвитку як вертикальної, так і горизонтальної мобільності громадян. І дає їм змогу навчатися відповідно до власних потреб і здібностей у зручний для них час [6]. На сьогодні, у зв'язку зі швидким розвитком технологій і ринків

праці, важливо надати громадянам можливість вибрати оптимальний спосіб оцінки наявних у них компетенцій і їх наступного прирощення і розвитку; треба забезпечити оптимізацію трудових ресурсів, потреба в яких постійно зростає [13].

Глибоке знання завжди узагальнене й разом з тим конкретно: у ньому відбиваються різноманіття й специфіка окремих випадків при одночасному баченні їхньої об'єктивної подібності. На його основі людина може вирішувати дуже широкий спектр практичних завдань, домагаючись корисних результатів. Коли йдеться про зміну професії, то в ідеальному варіанті вона повинна відбуватися переважно під впливом внутрішніх, особистісних факторів, і являти собою адаптивну реакцію людини на зміни, часто несприятливі, у зовнішньому соціально-економічному середовищі. Іншими словами, зміна професії може бути оптимальною для особистості за умови, що в неї сформована готовність до професійного самовизначення. Вона визначається як стійке особистісне психологічне новоутворення, яке формується у процесі цілеспрямованого педагогічного впливу та індивідуального розвитку особистості. Взаємопов'язаний розвиток цих складових і забезпечує усвідомлений та обґрунтований вибір майбутньої професії.

З огляду на те, що професія – це набутий у процесі навчання і виховання, орієнтований на суспільний розподіл праці комплекс систематичних знань, умінь та навичок, здібностей і переконань людини, можемо говорити, що її набуття є передумовою до виконання кваліфікованої праці в матеріальному і нематеріальному виробництві.

Професія набувається в формі систематичного навчання, вдосконалюється через підвищення кваліфікації і виробничий досвід, визнається через атестацію і закріплюється державним сертифікатом.

Особливу увагу слід звернути на професійну готовність як інтегровану особистісну якість, що є суттєвою передумовою ефективної діяльності майбутнього кваліфікованого робітника. Як професійно важлива якість

особистості професійна готовність є складним психологічним утворенням і включає в себе: мотиваційний, орієнтаційний, операційний, вольовий, оціночний компоненти. Достатній прояв і розвиненість цих компонентів, їх цілісної єдності – показник високого рівня професійної готовності випускника професійно-технічного навчального закладу до праці.

Суттєвим компонентом професійної готовності є психологічна готовність, яка може виступати у вигляді стійких установок на певну поведінку, мотивів, рис характеру, так і у вигляді психологічного стану.

Психічний стан готовності особистості – це внутрішня її налаштованість на певну поведінку при виконанні навчальних і трудових завдань, орієнтованість на активні і доцільні дії (під час навчання і після його закінчення).

Одним із показників професійної готовності є професійна мобільність, яка залежить від підготовленості учня не до одного виду діяльності, а до різних; до розуміння принципів не однієї соціальної спільноти, а різних; до участі в діяльності різних соціальних спільнот з існуючими в них правилами; до координації різних типів діяльності при збереженні свого “Я” одночасно в різних соціальних спільнотах і, в кінцевому результаті, впливові на розвиток цих спільнот; до створення при необхідності нових соціальних спільнот і проектування відповідних їм видів діяльності.

Є.Іванченко визначає професійну мобільність майбутніх економістів як інтегровану якість особистості, що ”виявляється в: здатності успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати види діяльності у сфері економіки та фінансів із залученням правової сфери; вмінні ефективно використовувати систему узагальнених професійних прийомів для виконання будь-яких завдань у згаданих сферах та порівняно легко переходити від одного виду діяльності до іншого, згідно з аналізом економічної і соціальної ситуації в державі; володіння високим рівнем узагальнених професійних знань, досвідом їх удосконалення та самостійного здобування; готовності до оперативного відбору і реалізації оптимальних способів виконання завдань у

галузі економіки та фінансів, спираючись на передові світові тенденції; орієнтації в кон'юктурі ринку праці"[9, с.31].

. Діяльність є професійною, якщо:

- включає інтелектуальні операції;
- ґрунтується на наукових знаннях і навчанні (самонавчанні);
- використовується в чітко визначених соціальних цілях і спрямована на суспільний розвиток;
- передбачає високу ступінь автономії як для людини, яка її виконує, так і для групи людей, які представляють дану професію;
- присутня висока ступінь відповідальності за свої дії і судження всередині професійної автономії.

Отже, професійна мобільність сьогодні є необхідною складовою підготовки кваліфікованого робітника. Вона передбачає високий рівень узагальнених професійних знань, готовність до оперативного відбору і реалізації оптимальних способів виконання різних завдань в галузі своєї професії; можливість і здатність успішно переключатися на іншу діяльність або ж змінювати вид праці.

Література.

- 1.Бабанский Ю.К. Избранные педагогические труды /Юрий Константинович Бабанский.- М.: Педагогика, 1989.- 558 с.
- 2.Большая советская энциклопедия /Гл. ред. А.П.Прохоров.-М.:Из-во «Советская энциклопедия», Т.16.- 1974.- 615 с.
- 3.Бринев Н.С. Академическая мобильность студентов как фактор развития процесса интернационализации образования [Электронный ресурс] / Н.С. Бринев, Р.А. Чуянов.- Режим доступа: <http://www.prof.msu.ru/publ/omsk2/o60.htm/>- Заголовок с экрана.
- 4.Ващенко А.М. Формування професійної мобільності майбутніх офіцерів у процесі навчання у вищих військових навчальних закладах : дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04 /Ващенко Андрій Миколайович.- Одеса, 2006.-183 с.
- 5.Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика: Монографія / За ред. Н.Г. Ничкало.- Хмельницький: ТУП, 2002.- 334 с.
6. Десятов Т.М. Національні рамки кваліфікацій в країнах ЄС: порівняльний аналіз: Науково-методичний посібник /За ред. Ничкало Н.Г. – К.: Видавництво «АртЕк», 2008.- 263 с.
- 7.Закон України “Про професійно-технічну освіту”. //Голос України.– 1998. – 10 березня. - № 45. – С. 6-9.
8. Закон України "Про освіту"//Освіта.-1996.-25 квітня.-С. 4-8.

9. Іванченко Є.А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04 / Іванченко Євгенія Анатоліївна.- Одеса, 2005.-181 с.
10. Микульский К. Формирование новой модели занятости / К. Микульский //Экономист.- 1997.- №3.- С.47-52.
11. Мобильность кадров на промышленном предприятии.- К.: Наукова думка, 1981.- 218 с.
12. Мурадян Н.Г. Рынок и занятость (социально-экономический анализ и прогноз) / Н.Г. Мурадян.- М.: Луч, 1991.- 245 с.
13. Ничкало Н.Г. Проблема формування сучасного виробничого персоналу в Україні: стратегія і перспективи наукових пошуків.-Зб. наук. праць до 10-річчя АПН України /Академія педагогічних наук України.- Частина 2.- Харків:ОВС, 2002.-416 с.
14. Новиков А.М. Постиндустриальное образование / Александр Михайлович Новиков.- М.: Издательство “Эгвес”, 2008.- 136 с.
15. Ожегов С.И. Словарь Русского языка /С.И. Ожегов; Н.Ю. Шведовой.-М.:Русский язык, 1987.- 750 с.
16. Седова Н.Н. Опыт диагностики трудовой мобильности / Н.Н. Седова // Экономическая социология.- 2004.- №2.- С.103.
17. Словарь русского языка: в 4-х т. /АН СССР; Ин-т русского языка; Под ред. А.П.Евгеньевой.- 2-е изд. Испр. И доп..- М.: Русский язык, 1981-1984. Т.2. К-О. 1982.- 736 с.
18. Сорокин П.А. Социальная мобильность, ее формы и флуктуации / Кравченко А.И. Социология: Хрестоматия для вузов. М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2002.- С.449-479.
19. Тархан Л.З. Теоретические и методические основы формирования дидактической компетентности будущих инженеров-педагогов: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 /Тархан Ленуза Запаевна.- К., 2008.- 436 с.
20. Украинский советский энциклопедический словарь / Под ред. Анатолия Викторовича Кудрицкого.- К.: Главная редакция Украинской Советской Энциклопедии им. М.П. Бажана, 1988.- Т.2.- 768 с.
21. Украинская советская энциклопедия /Гл. ред. Бажан М.П.- К.: Главная редакция украинской советской энциклопедии, 1981.- Т.6.- 552 с.
22. Knowles M.S. The Modern Practice of Adult Education.- Chicago, 1980.-280p.